

МІСЦЕ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ В СИСТЕМІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

РУВІН Олександр Григорович - кандидат юридичних наук, директор Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

<https://orcid.org/0000-0003-0162-4686>
УДК: 342.95 (477)

З'ясовано, що у вузькому розумінні правоохоронна діяльність – це форма реалізації правоохоронної функції держави, що виконується спеціально створеними для цього органами держави, які наділені відповідними владними повноваженнями, для здійснення покладених на них правоохоронних завдань і функцій. Однак, у більш широкому тлумаченні правоохоронна діяльність у тій чи іншій мірі властива не лише спеціалізованим органам держави, але й іншим суб'єктам, в тому числі тим, що не мають владних повноважень. Дані суб'єкти, як правило, здійснюють свій внесок у правоохоронну діяльність через сприяння роботі зазначених правоохоронних органів, її забезпечення відповідними умовами, засобами, ресурсами тощо. Підкреслено, що до таких суб'єктів, зокрема належать судово-експертні установи, які є надзвичайно важливими інституціями правоохоронної системи.

Узагальнено, що судово-експертна установа – це юридична особа державної чи недержавної форми власності, ключовою метою створення і функціонування якої є здійснення судово-експертної діяльності.

Доведено, що судово-експертні установи, хоча не наділені владними повноваженнями щодо здійснення правоохоронної діяльності і не реалізують управлінського впливу на відносини і процеси, що відбуваються в ході даної діяльності, втім виконують надзвичайно важливу забезпечувальну та допоміжну роботу у системі правоохоронної діяльності. При цьому також наголошено, що це не є свідченням другорядної ролі досліджуваних установ у

зазначеній системі, а лише вказує на те, що їх внесок у правоохоронну діяльність відбувається через забезпечення необхідних умов для якісної та ефективної роботи судових і правоохоронних органів.

Ключові слова: правоохоронний орган, правоохоронна діяльність, судово-експертні установи.

Постановка проблеми

Однією із ключових цілей демократичної, правової держави є забезпечення життя та здоров'я, прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, а також прав і законних інтересів колективних суб'єктів, зокрема суспільства і держави. Діяльність із забезпечення чогось або когось передбачає: постачання чи надавання у достатній кількості якихось ресурсів, матеріальних засобів для існування; створення надійних умов для здійснення чого-небудь, гарантування чогось; захист, охорону кого-небудь або чого-небудь від небезпеки [1, с.375; 2, с.133]. Тобто одним із аспектів такого широкого поняття як «забезпечення» є охорона та захист, на здійснення яких спрямовано спеціальну функцію держави – правоохоронну. При цьому варто відзначити, що правоохоронна діяльність є складною за своєю структурою та змістом, а відтак вимагає забезпечення функціонування різних державних інституцій, серед яких особливе місце належить правоохоронним органам.

Стан дослідження проблеми

Окремі проблемні питання, пов'язані із діяльністю судово-експертних установ у своїх наукових працях розглядали: Н.О. Данкович, О.М. Ключев, О.В. Ковальова, П.В. Мельник, К.Е. Михайленко, О.М. Моїсєєв, А.В. Нестеров, О. Ю. Паладійчук, М.В. Романюк, С.А. Смирнов, Ю.О. Ткаченко, Т.В. Цюра, та інші. Разом із цим, незважаючи на чималу кількість наукових здобутків, в юридичній літературі досі не визначено є питання місця судово-експертних установ в системі правоохоронної діяльності України.

Мета і завдання дослідження

Мета дослідження полягає у тому, щоб встановити місце судово-експертних установ в системі правоохоронної діяльності України. Задля досягнення цієї мети необхідно: розкрити теоретичні підходи щодо визначення поняття правоохоронна діяльність; розкрити зміст нормативно-правових актів, які закріплюють адміністративно-правовий статус судово-експертних установ.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що стаття є однією із перших спроб, комплексно, на основі аналізу наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, встановити місце судово-експертних установ в системі правоохоронної діяльності України.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження слід вказати, що правоохоронна діяльність – це така державна діяльність, яка здійснюється з метою охорони права спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів впливу із суворим дотриманням встановленого законом порядку [3, с.6]. Ю.В. Собко визначає правоохоронну діяльність як діяльність, що здійснюється державними правоохоронними органами, які постійно виконують хоча б одну із таких функцій, як запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням, їх припинення та розкриття, розшук осіб, які їх вчинили, охорона громадського порядку

і громадської безпеки, розслідування кримінальних справ, оперативно-розшукова та розвідувальна діяльність – і для забезпечення виконання яких вони наділені правом застосування примусових заходів та засобів [4, с.114-115].

Що стосується системи правоохоронних органів, то під нею розуміють сукупність спеціально утворених з метою забезпечення публічної безпеки та порядку органів державної влади, які діють заради досягнення спільного результату, а саме забезпечення на території держави законності та правопорядку [5, с.151]. Або ж, як пишуть А. Фаріон-Мельник та О. Яремко, – система правоохоронних органів – це цілісна, ієрархічна, структурована сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих правоохоронних органів, за функціональним критерієм спрямовані на фахове здійснення правоохоронної діяльності з метою забезпечення верховенства права і правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів фізичних осіб, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань [6, с.69].

Отже, враховуючи вище викладене, можемо дійти висновку, що поняття правоохоронної системи є ширшим за поняття системи правоохоронних органів, оскільки зміст останнього стосується лише організаційно-інституційного аспекту. У той час як правоохоронна система в якості своїх складових має і нормативно-правовий, і функціональний, і організаційно-інституційний й інші елементи. У даному контексті слушною є думка, яку висловлює Т. Пругатар, що правоохоронна система складається із таких підсистем: 1) нормативна, виступає як сукупність різних правових норм та інших засобів регулювання взаємозв'язків між суб'єктами правоохоронної діяльності (конституція, закони, нормативні акти, історичні та національні традиції, звичаї, мораль); 2) інституціональна, що складається з різних правоохоронних органів, які спеціально уповноважені державою для здійснення правоохоронної функції у вузькому розумінні, і ця діяльність для зазначених органів є домінуючою чи єдиною; 3)

комунікативна, яка становить сукупність відносин і принципів взаємодії, що складаються як усередині правоохоронної системи, так і між її підсистемами; 4) функціональна підсистема, що об'єднує способи реалізації правоохоронної діяльності щодо забезпечення додержання прав і свобод громадян, їх реалізації, законності та правопорядку [7, с.26]. О. Л. Соколенко у своїх працях пише, що структурно правоохоронну систему слід визначати як єдність і взаємопов'язаність нормативної (правові норми), інституційної (правоохоронні інституції) та функціональної (правоохоронна діяльність) підсистем. При цьому, наголошує система правоохоронних органів виступає підсистемою інституціональної системи правоохоронної діяльності, яка, у свою чергу, виступає підсистемою правоохоронної системи, що є підсистемою по відношенню до системи вищого порядку – правової системи [8]. У свою чергу правоохоронна діяльність являє собою функціональну складову правоохоронної системи, тобто саме вона уособлює ту роботу із вироблення та (або) реалізації відповідних правоохоронних заходів, що проводиться суб'єкти правоохоронної діяльності задля реалізації суспільної місії даної системи.

Отже, визначившись із сутність та співвідношенням понять «правоохоронна система», «правоохоронна діяльність» та «система правоохоронних органів», необхідно звернути увагу на те, що організаційно-інституційна складова (або підсистема) правоохоронної системи не вичерпується лише правоохоронними органами, так само як не обмежується і суб'єктний склад правоохоронної діяльності зазначеними органами. Дане твердження обґрунтовується тим, що правоохоронна діяльність має як вузьке, так і широке тлумачення. У першому випадку вона зводиться виключно до роботи спеціально створених державних органів. Зауважимо, що у чинному законодавстві немає змістовного визначення поняття «правоохоронний орган», втім у деяких нормативно-правових актів закріплений перелік суб'єктів, які належать до кола цих органів. Так, наприклад, у Законі України «Про державний захист працівників суду

і правоохоронних органів» від 23.12.1993 № 3781-ХІІ закріплено, що правоохоронні органи – це органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [9]. Згідно Постанови КМУ «Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами» від 20.04.2006 № 550 правоохоронні органи – це органи прокуратури, служби безпеки, Національної поліції, підрозділи податкової міліції ДФС, Національне антикорупційне бюро, інші утворені відповідно до законодавства органи, які здійснюють правоохоронні функції [10].

Більш змістовні визначення поняття «правоохоронні органи», наводяться дослідниками у доктринальній та навчальній літературі. Так, наприклад, О. М. Музичук визначив правоохоронні органи як державні органи, метою утворення та діяльності яких є охорона та захист прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави, насамперед, від злочинних посягань, що є визначальним (основним) у їх діяльності, і які у зв'язку з чим та на професійній основі виконують правоохоронні завдання, функції та повноваження, здійснення яких передбачає можливість застосування державного примусу, а їх працівники мають підвищений соціально-правовий захист, який обумовлений особливостями проходження ними так званої «правоохоронної служби» [11, с.174].

Тож, у вузькому розумінні правоохоронна діяльність – це форма реалізації правоохоронної функції держави, що виконується спеціально створеними для цього органами держави, які наділені відповідними владними повноваженнями, для здійснення покладених на них правоохоронних завдань і функцій. Однак, у більш широкому

тлумаченні правоохоронна діяльність у тій чи іншій мірі властива не лише спеціалізованим органам держави, але й іншим суб'єктам, в тому числі тим, що не мають владних повноважень. Дані суб'єкти, як правило, здійснюють свій внесок у правоохоронну діяльність через сприяння роботі зазначених правоохоронних органів, її забезпечення відповідними умовами, засобами, ресурсами тощо. До таких суб'єктів, зокрема належать судово-експертні установи, які є надзвичайно важливими інституціями правоохоронної системи.

З метою з'ясування місця та значення судово-експертних установ в системі правоохоронної діяльності України, з'ясуємо їх сутність та функціонально-цільове призначення. Чинне законодавство не мстить визначення судово-експертної установи, втім у ньому закріплено визначення судової експертизи. Так, у Законі України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ визначено тільки поняття судової експертизи, а саме – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [12]. Враховуючи це, а також положення статті 7 вказаного закону, можемо дійти висновку, що судово-експертні установи – це суб'єкти судово-експертної діяльності. І як будь-які інші установи, судово-експертні, є юридичними особами. Так, згідно статті 83 чинного Цивільного кодексу України установою є організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна. Особливості правового статусу окремих видів установ встановлюються законом [13]. Слід відзначити, що у тексті деяких законопроектів містяться поряд із поняттям «судової експертизи» визначення таких понять як «судово-експертна діяльність» та «експертна установа». Так у неофіційному Про судово-експертну діяльність в Україні від 06.08.2013 р. зазначалося, що судова експертиза – це процесуальна дія

спрямована на отримання (збирання) доказів шляхом проведення дослідження судовим експертом на основі його спеціальних знань матеріальних (матеріалізованих) об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про фактичні дані та обставини справи, що перебуває у провадженні уповноваженого органу (особи); у свою чергу судово-експертна діяльність являє собою особливий вид діяльності, пов'язаної з організацією та проведенням судових експертиз, експертних досліджень, спрямованих на забезпечення уповноважених осіб (органів), юридичних та фізичних осіб незалежними, кваліфікованими та об'єктивними висновками, орієнтованими на максимальне використання досягнень науки та техніки, створенням і удосконаленням науково-методичної бази у галузі криміналістики і судової експертизи, а також державним управлінням у цій сфері [14]. Отже, враховуючи вище викладене, можемо дійти висновку, що судово-експертна установа – це юридична особа державної чи недержавної форми власності, ключовою метою створення і функціонування якої є здійснення судово-експертної діяльності.

Задля з'ясування місця судово-експертних установ у системі правоохоронної діяльності, необхідно визначитися із їх статусом як юридичних осіб, а саме із їх приналежністю до кола суб'єктів владних повноважень. Перш за все слід встановити, що таке державний орган, адже саме із ними (тобто державними органами) найчастіше пов'язують владні повноваження. Так, С. О. Кравченко визначає державний орган як юридично оформлену, організаційно відособлену частину державного апарату. Державний орган характеризується певною економічною і фінансовою самостійністю, наявністю владної компетенції і владних повноважень [15, с.158]. Важливим і невід'ємним елементом структури державного апарату, зазначають В. М. Кириченко та О. М. Куракін, є орган держави. Саме від рівня розвитку державних органів, їх взаємодії, чіткості повноважень залежить рівень розвитку і ефективність державного апарату. Орган держави – це структурний елемент апарату держави, створений дер-

жавою чи обраний безпосередньо народом колектив державних службовців (або один державний службовець), які наділені державно-владними повноваженнями та необхідними матеріально-технічними засобами для виконання завдань і функцій держави [16, с.65].

Як видно із приведеного неодмінною властивістю державного органу є наявність владних повноважень. Владні повноваження – це здатність і можливість справляти вплив на діяльність і поведінку людей [15, с.100]. В.Д. Бакуменко, В.І. Тимцуник зазначають, що владні повноваження – це конкретні права, що характеризуються правом реалізовувати владу й обов'язки та наявністю визначених адміністративних функцій, що дозволяють здійснювати завдання органу влади. Повноваження, наголошують автори, повинні набути легітимності, тобто необхідний порядок визнання. Влада – це здатність справляти вплив на поведінку людей з їхньої та без їхньої згоди. Сутність владних повноважень полягає в тому, що відображаючи волю певних верств населення, громадян країни, легітимно наділені правами (владними повноваженнями) особи, або у творенні у такий спосіб органи справляють цілевизначальний, організуючий, регулюючий вплив у визначених сферах, здійснюють певні функції завдання у суспільстві [17].

Висновки

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можемо впевнено стверджувати, що судово-експертні установи, хоча не наділені владними повноваженнями щодо здійснення правоохоронної діяльності і не реалізують управлінського впливу на відносини і процеси, що відбуваються в ході даної діяльності, втім виконують надзвичайно важливу забезпечувальну та допоміжну роботу у системі правоохоронної діяльності. При цьому важливо наголосити, що це не є свідченням другорядної ролі досліджуваних установ у зазначеній системі, а лише вказує на те, що їх внесок у правоохоронну діяльність відбувається через забезпечення необхідних умов для якісної та ефективної роботи судових і правоохоронних органів.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел.-К; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005, 1728 с.
2. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови, Х.: «Фоліо», 2002 р., 543 с.
3. Гель А. П. Судові та правоохоронні органи України: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. П. Гель, Г. С. Семаков, С. П. Кондракова. К.: МАУП, 2004. 272 с.
4. Собко, Ю. В. Сутність та особливості правоохоронної діяльності як об'єкта координаційного впливу/ Ю. В. Собко// Право і безпека. 2009. № 5 (32). С. 112-115.
5. Шоптенко С.С. Система правоохоронних органів України. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. Випуск 3. С. 150–155.
6. Фаріон-Мельник А. Правоохоронні органи: питання термінології та системи [Текст]/ Антоніна Фаріон-Мельник, Оксана Яремко // Актуальні проблеми правознавства. 2020. Вип. 2. С. 65-70.
7. Пругатар Т. А. Визначення сутності та змісту поняття «правоохоронна система». Наука і правоохорона. 2014. № 2(24). С. 21-28.
8. Соколенко О. Л. Поняття і структура правоохоронної системи / О. Л. Соколенко // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2013. Вип. 4. С. 91-96.
9. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів Закон України від 23.12.1993 № 3781-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 11, ст.50
10. Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами / Постанова КМУ від 20.04.2006 № 550 // URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/550-2006-%D0%BF>
11. Музичук О.М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні: адміністративно-правові засади організації та функціонування. Харківський національний університет внутрішніх справ. Докторська дисертація зі спеціальності 12.00.07, 2010, 481 с.

12. Про судову експертизу / Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII // ВВР, 1994, № 28, ст.232

13. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV// ВВР, 2003, №№ 40-44, ст.356

14. Проект закону Про судово-експертну діяльність в Україні від 06.08.2013 р. // URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT0587.html

15. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.

16. Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави і права: модульний курс: Навч. посіб. К.: Центр учбо-вої літератури, 2010. 264 с.

17. Бакуменко В.Д. Адміністративний менеджмент : [навч. посібник] / В.Д. Бакуменко, В.І. Тимцуник. К.: Центр підготовки навчально-методичних видань КНТЕУ, 2012. 334 с.

SUMMARY

It was found that in the narrow sense, law enforcement is a form of law enforcement function of the state, performed by specially created state bodies, endowed with the appropriate powers, to carry out the law enforcement tasks and functions assigned to them. However, in a broader sense, law enforcement is to some extent inherent not only in specialized state bodies, but also in other entities, including those that do not have power. These entities, as a rule, make their contribution to law enforcement activities by facilitating the work of these law enforcement agencies, providing it with appropriate conditions, means, resources, etc. It is emphasized that such entities, in particular, include forensic institutions, which are extremely important institutions of the law enforcement system.

It is generalized that a forensic institution is a legal entity of state or non-state form of ownership, the key purpose of which is to create and operate a forensic activity.

It is proved that forensic institutions, although not empowered to carry out law enforcement activities and do not exercise managerial influence on the relations and processes occurring in the course of this activity, nevertheless perform extremely important support and support work in the law enforcement system. It was also emphasized that this is not evidence of the secondary role of the investigated institutions in this system, but only indicates that their contribution to law enforcement is through providing the necessary conditions for quality and effective work of judicial and law enforcement agencies.

Key words: law enforcement body, law enforcement activity, forensic institutions.